

**ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Стеблій Галина Ярославовна, к. э.н., доктор философии, доцент,
заведуючий кафедрой экономической теории

**Львовского института банковского дела Университета банковского дела
Национального банка Украины (г. Киев)**

Stebliy Halyna, Ph.D., Associate Professor, Lviv Institute of Banking of the University of Banking of
the National Bank of Ukraine, kafet@lbi.wubn.net

Анотація: Досліджується незаперечна єдність більшості основних сучасних економічних шкіл і теорій, що визнають необхідність державного регулювання. Аналізується успішність інструментів державного втручання в ринковий механізм.

Ключові слова: Держава, кейнсіанство, монетаризм, монетарна політика, теорія неокласичного синтезу, фіскальна політика.

Економічний інструментарій макроекономічного регулювання включає державний бюджет з його податками та видатками, пропозицію грошей, кредитування тощо. Нині економісти в своїй більшості виділяють два основні види економічного інструментарію – фіскальну та монетарну політику, теоретико-методологічну основу яких формують, в основному, дві потужні наукові конструкції – кейнсіанство і монетаризм.

Фіскальна (бюджетно-податкова) політика – один з основних видів макроекономічної політики, що пов'язана із державним бюджетом. Вона передбачає цілеспрямоване регулювання податків і урядових видатків, як своїх головних знарядь, для досягнення повної зайнятості чи зниження рівня інфляції. Застосовуючи знаряддя фіскальної політики, уряд залучає необхідні державні грошові кошти і розподіляє їх за призначенням відповідно до поставлених економічних і соціальних завдань. Загалом, функції фіскальної політики зводяться до фінансування коштами державних закупівель товарів і послуг, регулювання обсягів національного виробництва через сферу інвестування, регулювання інфляції, перерозподіл доходів і соціальний захист населення [2, с. 243 - 244].

Основні положення фіскальної політики були запропоновані англійським економістом Дж.М.Кейнсом, праця якого «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.) прирівнюється з впливом на економічну політику з «Капіталом» К.Маркса і «Багатством народів» А.Сміта. Зокрема, П.Семюелсон і В.Нордгауз в підручнику «Економікс» зазначають, що А.Сміт, К.Маркс і Дж.Кейнс – це три з багатьох мислителів, які сформували економічну теорію і зробили її життєздатною. Саме Дж.М.Кейнса прийнято вважати основоположником макроекономіки, ідеї

якого справили глибокий вплив на подальший розвиток економічної теорії і на економічну політику.

Теорія Дж.М.Кейнса спиралась на два основні підходи до регулювання національної економіки. Перший зводився до того, що вільне ринкове “плавання” підприємців у масштабах цілої державно-оформленої економіки спричиняло серйозні кризові потрясіння і тривалу стагнацію, тому держава мала втручатися в економіку за допомогою непрямих методів регулювання – кредитно-грошового та бюджетно-податкового механізмів. Другий підхід передбачав, що держава має впливати на платоспроможний попит, який забезпечує зростання пропозиції, і, відповідно, виробництва за умови неповної зайнятості. “Попит створює пропозицію”, – стверджують кейнсіанці на відміну від відомого Закону Сея – “Пропозиція творить попит” [4, с. 158].

Кейнсіанська теорія управління сукупним попитом домінувала в практиці економічного розвитку США та деяких інших країн аж до початку 80-х років ХХ ст. Метою кейнсіанської бюджетної стратегії було забезпечення повної зайнятості та високих темпів економічного зростання. По суті, кейнсіанці заперечували всеохоплюючу регулятивну роль ринку, вважаючи, що її має виконувати держава і великі господарські об’єднання. Однак практика засвідчила: державне втручання в економіку дає позитивні результати, але повністю уникнути спадів виробництва, безробіття, інфляції – не може. Саме це стало причиною реанімації поглядів кейнсіанців щодо ролі держави в економіці. Це спричинило появу праць таких економістів, як Е.Домар, Д.Харрод, Д.Хамберг, А.Хансен та інші, які стали представниками неокейнсіанської теорії економічного зростання [8, с. 246]. Важливим інструментом даної теорії стає метод маневрування державними видатками залежно від економічної кон’юнктури, що дозволяє забезпечити повну зайнятість робочої сили у тривалій перспективі та стабільність темпів економічного розвитку.

У 70-х роках ХХ століття в неокласичному напрямі економічної науки виникла школа неоконсерватизму, яка була представлена трьома науковими теоріями: 1) монетаризмом (Чиказька школа на чолі з Мілтоном Фрідменом), представники якого акцентують на тому, що всі значні зміни в господарському житті пов’язані передовсім з емісією грошей, тобто зі змінами в кількості грошей в національній економіці; 2) теорією раціональних сподівань (наукова школа, яка сформувалась у 1970–1980-х роках, а найвідомішим її представником є Роберт Лукас). Згідно цієї теорії макроекономічна політика не може вплинути на реальні економічні змінні; 3) теорією “економіки пропозиції”, що звертає увагу на стимулювання приватної ініціативи і підприємництва та звуження втручання держави в господарське життя [1, с. 42].

Особливе місце серед цих трьох теорій посідає монетаризм, який став реакцією на тривале ігнорування економічною наукою грошових факторів і їхнього впливу на розвиток інфляційних процесів. Зокрема, М.Фрідмен доводить, що циклічність економічного розвитку має грошову природу, а саме зростання грошової маси в обігу провокує інфляцію. Тому грошова сфера і пропозиція грошей повинні бути основними об’єктами державного контролю. На його думку інфляція – це грошовий феномен, а її основною причиною є форсована емісія грошей. Усі решта причини інфляції, як наприклад, політика дефіцитного фінансування, контроль за ставкою процента, кредитна експансія та заходи держави щодо соціального забезпечення за рахунок прогресивного оподаткування, на його думку, є похідними від емісії грошей, або такими, що потребують додаткової емісії.

Конкретною формою реалізації монетаризму нині можемо вважати проведення монетарної, або грошово-кредитної політики чи політики управління пропозицією грошей. Остання є сукупністю заходів, за допомогою яких здійснюється вплив на стан грошового обігу і кредитної сфери з метою контролю і регулювання пропозиції грошей, процентних ставок, ринків капіталу тощо. Грошова маса змінюється в результаті операцій центрального банку, комерційних банків і рішень суб’єктів фізичного (виробничого) сектора економіки. Монетарна політика, поряд із фіскальною, а також структурною, зовнішньоекономічною, валютною та іншими, є одним із елементів стабілізаційної чи антициклічної макроекономічної політики, спрямованої на вирівнювання економічних коливань. Економісти-практики, а особливо урядові політики, часто називають монетарну політику м’якою диктатурою, і ось чому: монетаристи, тобто прихильники монетарної теорії, визначають монетарні методи впливу на національну економіку як головні і єдині. Вони наполягають на їх виключній ефективності порівняно з іншими методами, зокрема фіскальними [6, с. 137 – 138].

У найзагальнішому вигляді розбіжність у поглядах монетаристів і кейнсіанців можна сформулювати так: монетаристи переконані, що “великого брата” (так вони називають уряд) треба боятися, тому краще звести його вплив до мінімуму, керуючи національною економікою за допомогою

монетарних інструментів; кейнсіанці ж кажуть, що “великого брата” треба вміло використовувати, впливаючи на стабілізаційні цілі через фіскальні важелі, а саме податки та урядові видатки.

Докладніше, кейнсіанці, критикуючи монетаристів, вважають, що зміна грошової пропозиції обумовлює зміну норми позикового відсотка, а останній впливає на граничну ефективність капіталовкладень і на обсяг інвестицій. Зміна ж інвестиційних видатків призводить до зміни сукупного попиту, а це впливає на обсяг національного виробництва. В той же час, відповідно до теорії монетаризму, пропозиція грошей впливає на всі складові сукупного попиту, а не лише на інвестиційні видатки. Для того, щоб підтримати макроекономічну рівновагу і запобігти інфляції, регулювання грошової пропозиції має забезпечити таке зростання сукупного попиту, яке відповідає темпам зростання ВВП. Оскільки середні темпи економічного зростання в розвинутих країнах складають в середньому 3 – 4 % на рік, то такими ж щорічними темпами повинна зростати і грошова емісія [6, с. 139].

Звичайно, можна погодитися, що ефективна монетарна політика є ідеальним засобом для досягнення економічної стабільності. Проте на практиці все значно складніше. Адже сучасна фінансова криза знову повертає нас до Дж.М.Кейнса. Чому? Тому, що концептуальні позиції антикризової політики викладені у працях Дж.М.Кейнса. Крім того, він є одним із засновників теорії державної грошової політики (ця проблема ґрунтовно розглядалася і його попередниками, зокрема М.Туган-Барановським). Оскільки, Дж.М.Кейнс був прихильником “дешевих грошей” і пільгового кредиту, але в контексті гнучкої політики регульованих грошей, її глибокої корекції щодо розвитку економічного циклу. Ця позиція повинна нині враховуватися на практиці, тобто у монетарній політиці Центральних банків. Водночас, спираючись тільки на постулати монетаризму ми не можемо сформувати ефективну антикризову політику. Нині, фінансові кризи є глибокими розривами на фінансових ринках. Ці розриви спричиняються загостренням проблем несприятливого вибору і морального ризику, які утруднюють передачу фінансовими ринками коштів до фірм з продуктивними інвестиційними можливостями, що призводить до значного падіння ділової активності. Зокрема, розв’язки проблем несприятливого вибору передбачають виробництво і продаж інформації, державне регулювання, що сприяє збільшенню обсягу інформації, фінансове посередництво, заставу і власний капітал. Ця проблема пояснює, чому фінансові посередники, і зокрема банки, відіграють важливішу роль у фінансуванні діяльності, порівняно з ринками цінних паперів. Одночасно, моральний ризик, який у майнових угодах з акціями відомий як проблема “власника та управителя” пояснює, чому на фінансових ринках більше використовуються боргові умови, а не майнові акціонерні. Розв’язки проблеми морального ризику обіймають моніторинг, державне регулювання, що сприяє збільшенню інформації та наявності фінансового посередництва. Такими розв’язками в боргових угодах є власний капітал, моніторинг, примус до виконання обмежувальних умов та фінансові посередники. Ф.Мишкін виділяє п’ять основних факторів, які спричиняють фінансові кризи: 1) зростання процентних ставок; 2) падіння курсів на ринку акцій; 3) непередбачене падіння загального рівня цін; 4) збільшення невизначеності; 5) банківська паніка [5, с. 232 – 233].

Отже, жодна з теорій – кейнсіанство чи монетаризм – не можуть довести свою безумовну перевагу щодо форм державного впливу на національну економіку. Тому, закономірним стало виникнення школи “великого неокласичного синтезу”, засновником якої вважається американський економіст П.Семюелсон, який є автором найбільш популярного у світі підручника з економічної теорії “Економікс”. Дана школа узагальнила теоретичні і практичні досягнення різних наукових концепцій та усунула протистояння між кейнсіанством і монетаризмом, і запропонувала третій тип макрорегулятора, який характеризується: 1) поєднанням стабільності державного управління (що є необхідним для задоволення суспільних потреб) і гнучкістю ринкового саморегулювання (що є потрібним для задоволення особистих потреб); 2) мішаним управлінням економікою, що дозволяє оптимально поєднувати вищі макроекономічні цілі: ефективність господарювання, стабільність економічного зростання, соціальну справедливість; 3) взаємодією регулятивних сил ринку і держави, які забезпечують рівновагу сукупного попиту і сукупної пропозиції та дозволяють подолати асиметричність концепцій ефективного попиту кейнсіанців і грошового феномену інфляції монетаристів. Засновником школи «великого неокласичного синтезу» вважається американський економіст П.Семюелсон, якому належить видання найбільш популярного у світі підручника з економічної теорії “Економікс”.

Список використаної літератури:

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навч.посібник: У 2 кн. – Кн. 1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка / За ред. С. Панчишина і П. Островерха. – 4-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 723 с.
2. Енциклопедія для банкіра: у 2 т. – Том 1 (теоретична та історична частини) / Авт.кол.; За наук.ред. д-ра екон.наук, проф. Т. Смовженко, канд. екон. Наук, доц. Г. Стеблій, д-ра філос. Наук, проф. З. Скринник. – К.: УБС НБУ, 2012. – 483 с.
3. Макроекономіка: навч.посібник / авт.кол.; за ред. Т.С.Смовженко і Г.Я.Стеблій.- К.: УБС НБУ, 2008.- 463 с.
4. Інститутційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З.Ватаманюка.- Львів: “Новий Світ-2000”, 2005.- 648 с.
5. Мишкін, Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С.Панчишин, Г.Стеблій, А.Сташишин.- К.: Основи, 1998.- 963 с.
6. Формування монетарної економіки і монетарної політики Національного банку України в контексті розвитку світової економічної теорії : Монографія / Авт. кол.; За наук. ред. Т. С. Смовженко, Г. Я. Стеблій. – К.: УБС НБУ, 2010. – 271 с.
7. Смовженко Т. С., Стеблій Г. Я. Наукові дослідження лауреатів Нобелівської премії з економіки в контексті інтеграційних процесів спільних проблем світового фінансового простору // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір (збірник наукових праць) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; Редкол.: відп. Ред. В. С. Кравців. – Львів, 2012. – Вип. 2 (94). – 647 с.
8. История экономических учений: Учеб. пособие / Г. А. Шмарловская, А. Н. Тур, Е. Е. Лебедевко и др.; под. ред. Г. А. Шмарловской. – Мн.: Новое знание, 2003. – 340 с.